

DOI: 10.33663/1563-3349-2023-34-538-545

УДК 343.9 + 343.3

І. Б. МЕДИЦЬКИЙ,

доктор юридичних наук, доцент*

ORCID: 0000-0002-6720-6658

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ОСОБИСТОСТІ КОЛАБОРАНТА

У сучасних умовах триваючої збройної агресії проти України важливого значення набуває кримінально-правова та кримінологічна політика протидії проявам колабораціонізму. Кримінологічно значуща інформація про детермінацію цього явища та його основні параметри сприятимуть більш ефективній реалізації застосовуваних заходів. Стаття присвячена дослідженню кримінологічного портрета особистості колаборанта, з урахуванням при його побудові соціально-демографічних, морально-психологічних та кримінально-правових ознак.

Ключові слова: колабораційна діяльність, окупаційна влада, особистість злочинця, кримінологічний портрет, соціально-демографічні ознаки, морально-психологічні ознаки, кримінально-правові ознаки.

Medytskyi Ihor. Criminological portrait of a collaborator's personality

In the current conditions of the ongoing armed aggression against Ukraine, the criminal law and criminological policy of combating manifestations of collaborationism is becoming increasingly important. Criminologically significant information on the determination of this phenomenon and its main parameters will contribute to a more effective implementation of the measures taken. The article is devoted to the study of the criminological portrait of a collaborator's personality, taking into account socio-demographic, moral, psychological and criminal law features in its construction.

Key words: collaboration activity, occupation authorities, personality of a criminal, criminological portrait, socio-demographic characteristics, moral and psychological characteristics, criminal and legal characteristics.

Вступ. Законодавчою реакцією на розв'язану проти України агресію стали суттєві новели у законі про кримінальну відповідальність. Чималий дослідницький інтерес до своєї конструкції та змістового наповнення викликала ст. 111¹ Кримінального кодексу України (далі – КК України), поява якої започаткувала регламентацію протидії засобами кримінально-правового змісту непоодиноким випадкам колабораційної діяльності. Практичне застосування згаданої норми розширюється з огляду на звільнення Збройними

* ***Medytskyi Ihor***, Doctor of Juridical Sciences, Docent

Силами тимчасово невідконтрольної Україні території, а також достатньо інтенсивну діяльність органів кримінальної юстиції**.

Стан дослідження. Криміналізація співпраці із державою-агресором зумовила широку та багатовекторну дослідницько-прикладну зацікавленість контекстно кримінально-правової кваліфікації колабораційної діяльності (О. О. Дудоров, З. А. Загинець-Заболотенко, Р. О. Мовчан, Є. О. Письменський, М. І. Хавронюк, В. В. Шаблістий та ін.); документування та розслідування ст. 111¹ КК (І. В. Гловюк, А. В. Коваленко, А. С. Мальгіна, М. І. Пашковський та ін.), кримінологічної (В. В. Василевич, О. Г. Колб, В. Я. Конопельський та ін.) та криміналістичної характеристики колабораціонізму (О. В. Кузьменко, Е. І. Оржинська та ін.). При цьому потенціал кримінологічної оцінки колабораційної діяльності реалізований недостатньо, рівним чином це зауваження стосується й кримінологічного портрета особистості колаборанта, увагу до побудови якого дослідниками на даний момент не виявлено.

Мета. Стаття має за мету опис типових специфічних рис особистості колаборанта (формування кримінологічного портрета).

Виклад основного матеріалу. Емпіричною базою дослідження є узагальнення матеріалів судової практики у справах про колабораційну діяльність, отриманих автором шляхом вільного доступу до ЄДРСР; а також інформації Офісу Генерального прокурора. Станом на 24.01.2023 р. ЄДРСР містив 150 вироків за ст. 111¹ КК, постановлених судами України упродовж квітня 2022 – січня 2023 р. щодо 152 осіб (Масив № 1): ч. 1 ст. 111¹ КК – 99 кримінальних правопорушень (66%); ч. 2 ст. 111¹ КК – 32 (21,3%); ч. 4 ст. 111¹ КК – 11 (7,3%); ч. 5 ст. 111¹ КК – 3 (2%); ч. 6 ст. 111¹ КК – 2 (1,3%); ч. 7 ст. 111¹ КК – 5 (3,3%). За даними Офісу Генерального прокурора, упродовж 2022 р. обліковано 3851 кримінальне правопорушення за фактами колабораційної діяльності, з них – 949 проступків (ч. 1, 2 ст. 111¹ КК) та 2902 злочини (ч. 3, 4, 5, 6, 7, 8)¹; виявлено 726 осіб-колаборантів (Масив № 2)².

У структурі кримінологічної характеристики особистості традиційно виокремлюють чотири блоки: 1) соціально-демографічний; 2) соціально-рольовий; 3) морально-психологічний; 4) кримінально-правовий.

Соціально-демографічний блок. Злочинна активність у сфері добровільної співпраці із державою-агресором здебільшого притаманна особам чоловічої статі: 62,5% (Масив № 1) та 68% (Масив № 2).

Віковий ценз 726 виявлених упродовж 2022 р. колаборантів, за інформацією Офісу Генерального прокурора, розподілений так: 14–17 років – 0 осіб; 18–28 років – 49; 29–39 років – 177; 40–54 років – 298; 55–58 років – 71; 60 років і більше – 131. Найбільш криміногенною спостерігаємо вікову кате-

** За матеріалами Офісу Генерального прокурора, станом на кінець лютого 2023 р. обліковано уже 4527 кримінальних правопорушень, передбачених ст.111¹ КК / Офіс Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення: 23.02.2023).

горію 40–54 років (41%), найменш схильною до проявів колабораціонізму виявилась молодь 18–28 років (6,7%).

Найбільшу частку серед колаборантів, за вироками суду, мають особи з вищою освітою (27%). Із врахуванням 18 осіб (11,8%) із середньою спеціальною освітою (на даний момент прирівнюється до освітньо-професійного ступеня молодшого бакалавра) та 2 осіб з неповною вищою освітою (1,3%), відзначаємо достатню високу освітню планку злочинців – особи із вищою та фаховою передвищою освітою становлять 40,1% серед усіх засуджених. Значна частка засуджених осіб із середньою (26,3%) та професійно-технічною освітою (9,9%); у 23,7% від загального масиву вироків інформація про освітній рівень підсудного не зазначена. За даними Офісу Генерального прокурора, у 55,7% випадків у осіб-колаборантів на час вчинення кримінального правопорушення була вища і фахова передвища освіта, 11,7% осіб мали професійно-технічну освіту та 32,5% осіб здобули базову середню та профільну середню освіту.

46,7% засуджених осіб не були залученими до трудової діяльності, 13,8% на момент вчинення кримінального правопорушення перебували на пенсії, 19,1% мали постійне місце роботи та у 20,4% вироків інформація про трудову зайнятість не вказана. Згідно з даними Офісу Генерального прокурора найбільшу частку серед колаборантів мали працездатні особи, які не працювали і не навчалися (349 або 48,1%), а також безробітні (70 або 9,6%). Соціальний статус зайнятих у громадсько-політичній і трудовій сферах осіб був пов'язаний із виконанням обов'язків і компетенцій депутатів місцевих рад (23 або 3,2%), державних службовців (6 або 0,8%), посадових осіб місцевого самоврядування (11 або 1,5%), посадових / службових осіб районних державних адміністрацій (1 або 0,1%), службових осіб судової гілки влади (6 або 0,8%), працівників правоохоронних органів (21 або 2,9%), посадових і службових осіб інших органів державної влади (2 або 0,3%).

Соціально-демографічні ознаки особистості колаборанта доповнюють ті з них, що стосуються сфери сімейно-шлюбних відносин. У 31% випадків йшлося про осіб, які перебували у зареєстрованому шлюбі, 25% засуджених були неодруженими / незаміжними, у 4% випадків шлюб осіб було розірвано, 1,3% випадків припадають на вдівців, у 38,8% вироків даних про шлюб не було.

Морально-психологічні ознаки. Досліджуючи основні передумови, які забезпечили успішність здійсненої РФ у 2014 р. операції проти України з подальшою відносною поширеністю колабораційної поведінки, Є. О. Письменський виділяє постсовєцький спадок і прихильність до ідеології «російського світу». Учений констатує, що в основі колабораціоністських практик на окупованій території України, а також виявленої лояльності частини місцевого населення до окупаційного режиму, лежать мотиви у вигляді схильності до постсовєцьких ідей під гаслами «російського світу» (політико-ідеологічне підґрунтя) та меркантильні (користолюбство, прагнення, інколи оманливості, збагатитись) або низькі (марнославство, помста)³.

Сучасна практика правозастосування лише підтверджує та розвиває висловлені вище твердження. Показовим тут є вирок Полтавського районного суду Полтавської області від 10.11.2022 р. у справі № 545/5177/22. Підсудна у період з 24.02.2022 р. по 11.09.2022 р., діючи умисно, особисто, добровільно та з власної ініціативи, підтримуючи збройну агресію російської федерації на території України, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, передбачаючи настання суспільно небезпечних наслідків та бажаючи їх настання, маючи демонстративний та відкритий перед населенням громади села постійний зв'язок з військовими держави – агресора російської федерації, неодноразово, добровільно та безоплатно надавала матеріальні ресурси в розпорядження військовослужбовцям кожної ротації окупаційних військ російської федерації, а саме наявні у неї продукти харчування, алкогольні напої, також готувала їм їжу та інше. При цьому у період окупації вказаного населеного пункту підсудна не надавала зазначених матеріальних ресурсів місцевим мешканцям, тим самим інтереси та потреби окупантів ставила у пріоритет перед односельцями (виділено нами. – І. М.)⁴.

Кримінально-правовий блок. Для колаборантів притаманний одноосібний характер протиправної поведінки – у 96% постановлених судами вироків констатовано, що злочинці діяли як виконавці інкримінованого їм кримінального правопорушення, не залучаючи інших співучасників до реалізації його об'єктивної сторони. Для 4% випадків характерною є проста співучасть, без деталізованого розподілу функцій між співучасниками групи.

94% вироків постановлені щодо раніше не судимих осіб. Раніше притягувалися до кримінальної відповідальності та мають не зняту / непогашену судимість 4,6% осіб, ще у 1,3% вироків означена інформація судом зазначена не була. Аналіз попередніх судимостей засуджених за колабораційну діяльність осіб свідчить про те, що ними здебільшого вчинялися злочини корисливого та корисливо-насильницького спрямування.

Ефективність покарання за колабораційну діяльність залежить як від законодавчої конструкції норми, так і практики його призначення, наскільки воно є законним, обґрунтованим та справедливим.

Неодоліки конструювання санкцій у ст. 111¹ КК. Санкції ч. 1, 2 ст. 111¹ КК передбачають безальтернативне покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. При цьому ігнорується той факт, що відповідне кримінальне правопорушення найчастіше вчиняється особою, яка не обіймає жодної посади і не займається жодною діяльністю і тому фактично не здатна понести реального покарання (Р. О. Мовчан, В. В. Шаблистий). Призначаючи покарання, судді діють, так би мовити, «на перспективу».

У вирокі Корольовського районного суду м. Житомира від 16.01.2023 р. у справі № 296/298/23 констатовано, що «...на момент вчинення кримінального проступку ОСОБА_3 не працював. Тобто вчинення ОСОБА_3 колабора-

ційної діяльності не було пов'язане з його посадою чи зайняттям певною діяльністю. Однак, на думку суду, особи, які публічно закликають до підтримки рішень та дій держави-агресора, мають бути позбавлені можливості брати участь у будь-яких формах державного управління та місцевого самоврядування»⁵. У таких випадках основна мета покарання (кара) не досягається, а запобіжний ефект покарання значним чином нівелюється. Проблемним рішенням законодавця О. П. Рябінська вважає включення до санкції ч. 3 ст. 111¹ КК такого виду покарання, як виправні роботи, адже його застосування до освітян (педагогів), які пропагували чи виправдовували збройну агресію, пропагували антиукраїнську ідеологію у середовищі підростаючого покоління, є як мінімум недоцільним⁶.

Практика призначення покарання. При призначенні покарання за кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 111¹ КК, суди у 21,9% випадків обирали додаткове покарання у вигляді конфіскації майна. Тоді як призначення конфіскації майна за вчинення колабораційної діяльності як проступку (ч. 2 ст. 111¹ КК) суперечить приписам ч. 2 ст. 59 КК.

У контексті відповідальності за ч. 4 ст. 111¹ КК суди у 72,7% вироків визнали за можливе звільнити особу від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК), у трьох випадках було призначено більш м'яке покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК). Аналізуючи закономірності реалізації правового механізму звільнення особи від відбування покарання з випробуванням, Р. Ш. Бабанли формулює висновок, що цей механізм не завжди використовують згідно з його метою, а необґрунтованість у використанні цього механізму породжує дисбаланс та продукує необґрунтованість самого процесу призначення покарання⁷. Вважаємо, що означена вище інтенсивність застосування ст. 75 КК є сумнівною, з огляду на характер вчинюваних кримінальних правопорушень, які відбуваються з використанням умов воєнного стану. Принаймні на недопущення такої практики уже більш жорстко орієнтує сучасна редакція ст. 75 КК (набула чинності 27.01.2023 р.).

У 84,2% постановлених вироків (щодо 130 осіб) суди у якості обставин, які пом'якшують покарання, визнали щире каяття засуджених. Проте є підстави вважати, що обґрунтування цих обставин мало радше формальний, «механістичний» характер. Адже на момент вчинення абсолютної більшості колаборацій уже тривало широкомасштабне російське вторгнення в Україну, у ході якого правоохоронними органами, громадськими, міжнародними організаціями зафіксовані та висвітлені у ЗМІ численні воєнні злочини, вчинені російськими окупантами, зокрема, вбивства та катування мирних мешканців, зґвалтування, мародерства, руйнування житлової та соціальної інфраструктури тощо. За таких обставин, виходячи з принципу справедливості, суди зобов'язані були більш вибірково підходити до питань призначення покарання, за потреби – обираючи його у розмірах, наближених до максимальної межі.

Виникає питання, чи такий «ліберальний» підхід суди демонструють лише стосовно колаборантів, чи зазначене є складовою небезпечної тенден-

ції покарання за масив злочинів проти основ національної безпеки України загалом? Схожу паралель демонструє кримінологічний аналіз В. С. Батиргарєєвою виправдовування, визнання правомірною або заперечення збройної агресії РФ та глорифікації її учасників. Щодо майже дев'яти із десяти осіб (87,5%) застосоване звільнення від відбування призначеного покарання з випробуванням. Дослідниця обґрунтовано зазначає, що ідеологія людини, її погляди, настрої не так легко й швидко піддаються зміні. Тому подібна лінія поведінки є нічим іншим, як бажанням зменшити обсяг кримінальної репресії щодо себе⁸.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Кримінологічна інформація про особистість колаборанта матиме прикладне значення для розробки ефективних заходів загального та спеціального запобігання даним видам кримінальних правопорушень. Узагальнення статистичної інформації органів кримінальної юстиції дало можливість сформувати наступний кримінологічний портрет особистості колаборанта: здебільшого це особа чоловічої статі, віком від 29 до 54 років, достатньо високого ступеня освіченості; працездатна, але не залучена до трудової діяльності чи яка перебуває на пенсії; поділяє антинаціональні ідеологічно-політичні уподобання, несприйняття законної української влади та схвалення політики країни агресора; несудима та реалізує одноосібний характер протиправної поведінки.

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2022 року / Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/prozareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 23.02.2023). 2. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року / Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення: 23.02.2023). 3. Письменський Є. О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в Україні (кримінально-правові аспекти): наук. нарис. Сєвєродонецьк, 2020. 121 с. С. 39–42. 4. Вирок Полтавського районного суду Полтавської області від 10.11.2022 р. у справі № 545/5177/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107246755> (дата звернення: 24.02.2023). 5. Вирок Корольовського районного суду м. Житомира від 16.01.2023 р. у справі № 296/298/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108401700> (дата звернення: 24.02.2023). 6. Рябчинська О. П. Заходи кримінально-правового характеру за колабораційну діяльність: реалії та перспективи. *Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути*: матеріали міжнар. наук. конференції (Харків, 21–22 жовт. 2022 р.) / редкол.: В. Я. Тацій, Ю. А. Пономаренко, Ю. В. Баулін та ін. Харків: Право, 2022. С. 72–75. С. 72, 73. 7. Бабанли Р. Ш. Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади. Чернігів: Десна Поліграф, 2019. 488 с. С. 425. 8. Батиргарєєва В. С. До кримінологічного аналізу виправдовування, визнання правомірною або заперечення збройної агресії РФ та глорифікації її учасників як нового виклику безпеці інформаційного простору України. *Інформація і право*. 2022. № 4(43). С. 37–49. С. 43. URL: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.4\(43\).269976](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.4(43).269976)

References

1. Iedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia po derzhavi za sichen-hruden 2022 roku / Ofis Heneralnogo prokurora. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennia-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (data zvernennia: 23.02.2023) [ukr.].
2. Iedynyi zvit pro osib, yaki vchynily kryminalni pravoporushennia za sichen-hruden 2022 roku. Ofis Heneralnogo prokurora. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchynili-kriminalni-pravoporushennia-2> (data zvernennia: 23.02.2023) [ukr.].
3. Pysmenskyi Ye. O. Kolaboratsionizm yak suspilno-politychne yavyshe v Ukraini (kryminalno-pravovi aspekty): nauk. narys / Ye. O. Pysmenskyi. Sievierodonetsk, 2020. 121 s. S. 39–42 [ukr.].
4. Vyroky Poltavskoho raionnogo sudu Poltavskoi oblasti vid 10.11.2022 r. u spravi № 545/5177/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107246755> (data zvernennia: 24.02.2023) [ukr.].
5. Vyroky Korolovskoho raionnogo sudu m. Zhytomyra vid 16.01.2023 r. u spravi № 296/298/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108401700> (data zvernennia: 24.02.2023) [ukr.].
6. Riabchynska O. P. Zakhody kryminalno-pravovoho kharakteru za kolaboratsiinu diialnist: realii ta perspektyvy. *Kryminalne pravo Ukrainy pered vyklykamy suchasnosti i maibutnia: yakym vono ye i yakym yomu buty* : materialy mizhnar. nauk. konferentsii, m. Kharkiv, 21–22 zhovt. 2022 r. / redkol.: V. Ya. Tatsii, Yu. A. Ponomarenko, Yu. V. Baulin ta in. Kharkiv: Pravo, 2022. S. 72–75. S. 72, 73 [ukr.].
7. Babanly R. Sh. Pryznachennia pokarannia v Ukraini: teoretyko-prykladni zasady. Chernihiv: Desna Polihraf, 2019. 488 s. S. 425 [ukr.].
8. Batyrhareieva V. S. Do kryminolohichnogo analizu vypravdovuvannia, vyznannia pravomirnoiu abo zaperechennia zbroinoi ahresii rf ta hloryfikatsii yii uchasykiv yak novoho vyklyku bezpetsi informatsiinoho prostoru Ukrainy. *Informatsiia i pravo*. 2022. № 4(43). S. 37–49. S. 43. URL: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.4\(43\).269976](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.4(43).269976) [ukr.].

Medytskyi Ihor. Criminological portrait of a collaborator's personality

The article is devoted to the construction of a criminological portrait of a collaborator's personality by studying socio-demographic, moral, psychological and criminal law features. In the course of the analysis of the socio-demographic characteristics of a collaborator, it is established that criminal activity in the field of voluntary cooperation with the aggressor State is mostly characteristic of men. A high educational level of criminals was noted: persons with higher and professional higher education account for 40.1% of all convicts. Most of them are able-bodied but not involved in labor activity (46.7%) or pensioners (13.8%). In the context of moral and psychological characteristics, collaborators are characterized by anti-national ideological and political preferences, rejection of the legitimate Ukrainian government and approval of the aggressor country's policies. The analysis of criminal law features revealed that collaborators are characterized by the individual nature of their unlawful behavior (96%). The vast majority of convicted persons have not been previously prosecuted or are considered to have no criminal record (94%). An analysis of the previous convictions of persons convicted of collaboration shows that they mostly committed crimes of mercenary and mercenary-violent nature. In the context of the effectiveness of punishment for collaboration, the author focuses on the shortcomings of the design of sanctions and the practice of their imposition. The data obtained made

it possible to form a criminological portrait of the collaborator's personality – mainly a male person, aged 29 to 54 years, with a sufficiently high degree of education; able-bodied, but not involved in labor activity or retired; shares anti-national ideological and political preferences, rejection of the legitimate Ukrainian government and approval of the aggressor country's policy; is not convicted and realizes the individual nature of illegal behavior.

Key words: *collaboration activity, personality of the offender, criminological portrait, socio-demographic characteristics, moral and psychological characteristics, criminal and legal characteristics.*